

לכבוד קציני הצבא...

שאלתם עם הגעת עת בקשת הגשמים, שאינכם רוצים לבקש לפני ה' בתפילתכם, דבר שיחליש את חייליכם ועלול חלילה לפגוע בתמרונהם, ואתם מבקשים להוסיף בתפילה דברי הבהרה שלא ירד עליהם הגשם.

התלמוד הבבלי במסכת עבודה זרה ח, א בקטע שהובא בפוסקים¹ קובע:

אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב, אף על פי שאמרו: שואל אדם צרכיו בשומע תפלה, אבל אם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין כל ברכה וברכה - אומר. א"ר חייא בר אשי אמר רב, אף על פי שאמרו: שואל אדם צרכיו בשומע תפלה, אם יש לו חולה בתוך ביתו - אומר בברכת חולים, ואם צריך לפרנסה - אומר בברכת השנים. אמר ר' יהושע בן לוי, אף על פי שאמרו: שואל אדם צרכיו בשומע תפלה, אבל אם בא לומר אחר תפלתו, אפילו כסדר יוה"כ - אומר.

שמחתי בשאלתכם המעידה על אכפתיות ללוחמיכם ועל כוונה בתפילה. אין פנאי לחפש בכל הספרים, ויתכן כי שאלה בדיוק כזו לא נשאלה מאות בשנים², אולם היסודות המאפשרים הכרעת הדין מצויים ונפרטם.

בנוסח עדות המזרח לברכת הגשם מופיעות בקשות מתאימות לכל שנה ובפרט לשנה הזאת:

שְׁמְרָה וְהַצִּילָה שָׁנָה זוּ מִכָּל־דָּבָר רָע. וּמִכָּל־מִינֵי מִשְׁחִית וּמִכָּל־מִינֵי פוֹרְעָנוֹת. וְעֲשֵׂה לָּהּ תַקְוָה טוֹבָה וְאַחֲרִית שְׁלוֹם... כְּשָׁנִים הַטּוֹבוֹת לְבָרְכָה.

אין איסור לקחת מנוסח כזה או אחר שהתפללו בו קהילות ישראל.

בנוסף לכך יש להוסיף בקשה הנצרכת לכלל ישראל בעת ובעונה הזו, וזאת למנוע את הפרעת הגשם לחיילי צה"ל. כעין זה מופיע בגמ' בתענית כ"ב ע"ב ובשולחן ערוך אורח חיים הלכות תענית סימן תקעו³: "רבו עליהם גשמים עד שיצרו להם, הרי אלו מתפללים עליהם, שאין לך צרה יתירה מזו שהבתים נופלים ונמצא בתיהם קבריהם..." והוא מספר שהמנהג לעשות כן גם בארץ ישראל: "בצפת מצויים מפולת בתים מפני הגשמים, ומתפללים עליהם." הרי שצריך להוסיף בתפלה על גשם הגורם סיכון, ואפילו בארץ ישראל גשם כזה מצדיק תעניות ושינויים בתפילות.

אמנם יש לשאול, הרי הכהן הגדול היה מתפלל שלא תבוא לפני הקב"ה תפילת עוברי דרכים להפסקת הגשם⁴, ובמסכת תענית מסופר על חוני המעגל שביקש שיפסיקו הגשמים ומחו כנגדו⁵, ועל רבי חנינא בן דוסא שהתלונן על גשם שהרטיבו ונעצר הגשם, ואמרו בגמרא⁶ שזה נוגד את

¹ רמב"ם הלכות תפילה פרק ו, טוש"ע אורח חיים סימן קיט.

² ר' ירושלמי דמאי ב, א בבלי חולין ז, א.

³ מביא דעת הטור סימן תקע"ז והרמב"ם.

⁴ תענית כד ב, רמב"ם עבודת יום הכיפורים ד, א.

⁵ עי' פירוש המשנה לרמב"ם תענית ג, ד: "וסוף המעשה שהוא נתפלל על סלוקו ונסתלק ומחה בו על כך שמעון בן

שטח כמו שאתה רואה, וזהו מה שרצה ללמוד ממעשה זה."

⁶ יומא נג, תענית כד.

תפילת הכהן הגדול, ושארץ ישראל יש לבקש גשם גם כשהוא יותר מדאי, ושמה לא נכון לבקש שהגשם לא ירד?

כבר השולחן ערוך מעמיד מתח בין מקור זה לבין התקדים מצפת, אך הדבר לא מונע בעדו מלהביא את שני היסודות להלכה. החילוק בין המצבים ברור, הבעיה בימיו של חוני המעגל לא הגיעה כדי סכנה⁷, וההבדל בין ר' חנינא בן דוסא לבין צפת הוא ההבדל שבין ציבור ליחיד. חיילים ש'דמי כל ישראל תלויין בצוארם'⁸ בגשמיות וברוחניות – מותר להוסיף בשמונה עשרה כדי להתפלל עבורם⁹, וציבור של חיילים היוצאים לקרב – מצוה להוסיף תפילה עבורם.

והרי המדובר כאן על צבא של עם ישראל, הנלחמים עבור עם ישראל, שמי שנלחם בהם – נלחם בקב"ה, כמוסבר ברמב"ם בהלכות מלכים. זה אפילו לא מתחיל להיות דומה לתפילת עוברי דרכים. גם בלי כל זה, בוודאי שכדאי לסמוך על הפסיקה המרכזית על מנת לתת תחושה טובה בקרבם, על אחת כמה וכמה כאשר במקרה הזה עצם בקשתם לתפילה מתאימה לנדרש בהלכה לזעוק ולבקש עזרתו ית'.

עצם שאלתכם, לצד מעלות שבין אדם לחבירו שצוינו, מעידה על מעלות שבין אדם למקום, על אכפתיות ועל תפילה בכוונה. להבנתי, לרוב החיילים יש העדפה שלא ירד עליהם גשם אלא רק על חיילי האויב, ובהתאם לתפילת חוני המעגל הראשונה נראה שכך יש לבקש. על מנת שיהיה הדבר נוח נרשום את נוסח הברכה המומלץ עם ההוספה [בהטיה]:

בְּרַךְ עֲלֵינוּ ה' - לְקִינוּ אֶת הַשָּׁנָה הַזֹּאת. וְאֶת כָּל-מִינֵי תְבוּאֹתֶיהָ לְטוֹבָה.

וְתֵן טַל וּמָטָר לְבִרְכָה עַל פְּנֵי הָאָדָמָה, בְּמַרְחֲבִים בָּהֶם הַגֶּשֶׁם לְבִרְכָה.

וְיִהי כַצֹּן מִלְפָּנֶיךָ שֶׁבְשֶׁדָה הִקְרַב לֹא יֵרֵד גֶּשֶׁם עַל כּוֹחוֹתֵינוּ הַנִּלְחָמִים אֶת מַלְחָמוֹת ה', וְיֵבֵד בְּזַעַף עַל אוֹיְבֵנוּ. וְיִתְקַיְמוּ בְנוֹ לְבִרְכָה דְבַרְכֵי הַנְּבִיא עֲמוֹס: וְהַמְטַרְתִּי עַל עִיר אַחַת וְעַל עִיר אַחַת לֹא אֲמַטִּיר חִלְקָה אַחַת תִּמְטַר וְחִלְקָה אֲשֶׁר לֹא תִמְטַר עָלֶיהָ תִיבֹשׁ.

רוּחַ פְּנֵי תִבֵּל וְשִׁבַע אֶת הָעוֹלָם כְּלוֹ מְטוֹבָה.

וּמִלֵּא יִדְיֵנוּ מִבְּרִכּוֹתֶיךָ וּמִעֲשֶׂר מִתְּנוֹת יְדֶיךָ.

שְׁמֶרָה וְהִצִּילָה שָׁנָה זוֹ מִכָּל-דְּבַר רָע. וּמִכָּל-מִינֵי מִשְׁחִית וּמִכָּל-מִינֵי פּוֹרְעָנוֹת. וְעֲשֵׂה לָהּ תִקְוָה טוֹבָה וְאַחֲרִית שְׁלוֹם. חוּס וְרַחֵם עָלֶיהָ וְעַל כָּל-תְּבוּאֹתֶיהָ וּפִירוֹתֶיהָ. וּבִרְכָה בְּגִשְׁמֵי רְצוֹן בְּרָכָה וְנִדְבָה. וְתִהי אַחֲרֵיתָה חַיִּים וְשִׁבַע וְשְׁלוֹם. כְּשָׁנִים הַטּוֹבוֹת לְבִרְכָה. כִּי אֵל טוֹב וּמְטִיב אֶתָּה וּמְבַרֵךְ הַשָּׁנִים. בְּרוּךְ אַתָּה ה' מְבַרֵךְ הַשָּׁנִים.

מצד האמת ניתן לסיים כאן את התשובה לשאלה זו, אולם מאחר ומדובר בשאלה בעלת השלכה ציבורית, ובמיוחד מאחר ורבים הם בני התורה המבקשים לשקוד על סוגיות מעשיות ולכוון תורתם להצלחת מעשי

⁷ ריטב"א ב"מ כח, ב"ד ד"ה צאו בפירוש השני, ור' פני משה לירושלמי תענית ג, ח.

⁸ על פי רמב"ם הלכות מלכים ומלחמותיהם ז, טו.

⁹ משנ"ב קיט, ז. על הקשר בין תעניות לבקשות במצב כזה ראה ביתר ביאור שו"ת הרשב"ש תשובה קעג חלק ב.

החיילים בשטח, לחיבור ולאחדות בין כל חלקי העם על תפקידיהם המגוונים, רצוי להוסיף כמה שיקולי פסיקה שיהיו כמפתחות למעיין בדיני התפילה.

ר' יוסף קארו בבית יוסף נטה בכמה מקומות להכריע שלא לשנות מנוסח התפילה, אולם רק כחומר ולא כעיקר הדין. לדוגמא, בסימן קז הכריע נגד רבנו יונה ולחומר שמוטב לא להצריך לחדש דבר בתפילת נדבה ומוטב להמנע מתפילת נדבה, ובסימן קיט הכריע בעד רבנו יונה ולחומר שטוב להמנע מבקשת צרכי רבים באמצע ברכה מברכות שמונה עשרה. הרואה יראה שאת טעמו ונימוקו כתב בסימן קז: "יש כמה בני אדם שאינם יודעים לומר אלא התפילה השגורה בפי כל אדם" וטעם זה מבארו המגן אברהם ועוד אחרונים, שהעדיפו כמה שאפשר לחנך לתפילה בעברית אפילו מי שאינו דובר עברית¹⁰ ואז יותר קל לטעות. ידוע בדיני ימים נוראים שכאשר יש סידורים אין לחוש לטעות ולכן התירו להתפלל בקול בימים נוראים¹¹. כיום יש כבר סידורים לרוב ותרומים רבים, ולכן נהגו רבים שהש"ץ עונה אמן אחר ברכת הנהיגים¹², וגם בהוספה כמו שהצענו אין חשש שיתבלבלו.

רבנו יונה הסכים שניתן להוסיף תפילה בכל ברכה, אלא שסייג שצרכי רבים יש לומר בתוספת לקראת סוף כל ברכה, ולכל הפחות אחרי עיקר הברכה המחוייב על ידי חז"ל. ההצעה שהצענו נכנסת אחרי עיקר הברכה כנוסח אשכנז ועומדת אפילו בדרישות חומר זה.

ויצוין, כי ברור מאליו שאין היחיד מתקן נוסח אלא מציע הוספה בלשון צחה. וכן שהוספה לזמן מלחמה אינה נוסח כלל וכלל - שהרי ככל שתישמע התפילה יותר כך תיאמר פחות¹³.

ביותר מזה נחלקו הרא"ש והר"ן בהסבר שיטת הרמב"ם בהלכות תפילה ו,טז, בשאלה האם תושבי ארץ שלמה יכולים לשנות ולאחר את תאריך בקשת הגשמים. וכתבו רבנו מנוח והכסף משנה שהובאו ביד פשוטה, שעיקר התקנה היתה בארצות מסויימות בהן אין נזק קבוע מהתקנה, ויסוד זה הוא לכולי עלמא, וכן כתב הרשב"ש¹⁴ בשם הרמב"ם ועוד ראשונים. ועל פי זה ציין החיד"א לשו"ת תורת חיים (מהרח"ש) חלק ג סימן ג: "כל שיש נזק מצד הגשמים אין שואלים" ושם "ודאי אין להזכיר ולא לשאול כלל גשם בשום אופן כל שהוא רע להם" וכעין זה בשו"ת רדב"ז חלק ה, ב' אלפים ונ"ה, הובאו דבריו ביביע אומר י, או"ח '.

הרשב"ש גם הציע לשואליו מטבע לשון להוספה לפי הצורך שהיה להם.

אכן יש מקום לברר למה כל הפוסקים האלו לא אמרו שכיוון שהמתפלל אומר "לברכה", ממילא הקב"ה מכון את הדברים לטובה, ואין צורך לשנות, אלא העדיפו לגרוע או להוסיף? יתכן שהבינו את פשט ברכת השנים כפירוש הרוקח, לפיו המילה "לברכה" נסובה על המשך המשפט, כלומר הכוונה במילה זו לברכת האדמה: "שתרד טל ומטר על פני השדה לברכה". כן פירש גם ר"י ב"ר יקר בפירוש התפילות והברכות והוא שם מראה כדרכו, איך ברכה זו של "ברך עלינו" מיוסדת על ניתוח פסוקי המקרא. נמצא, שהוספת פסוק מענין הגשם היא פחות מחודשת מאשר היפוך משמעות הברכה בדעתו של האדם בלבד בינו לבינו.

¹⁰ ר' פרי מגדים אשל אברהם סב"ק א למקורות.

¹¹ שו"ע או"ח תקפב, ט

¹² משנ"ב קכח, ס"ק עא ועוד.

¹³ ואילו את הנוסח תיאר הרמב"ם הלכות בתפילה ונשיאת כפים פרק א כך: "אמצעות יש בהן שאלת כל הדברים שהן כמו אבות לכל חפצי איש ואיש ולצרכי הציבור כולן" ומעתה אין להקשות מערוך השולחן קיט, ב. ועל הסבר זה אין להקשות מברכת קיבוץ גלויות כי היא שייכת גם לעתיד לבוא בסוחרים ובשגרירים ובתלמידי חכמים היוצאים ללמד תורה, ואכמ"ל.

¹⁴ שו"ת הרשב"ש קעג חלק ב.

באשר להצעה שיש לבקש גשם כי "אמר רבי יוחנן: גדול יום הגשמים, שאפילו גייסות פוסקות בו, שנאמר¹⁵ תִּלְמִיּהָ רַוְיָה נִחַת גְּדוּדֶיהָ." ראשית לכל אין עונין הלכה ממדרש, ועל אנשים גדולים שבין הקצינים והשואלים יש לסמוך. שנית, צריך להבין את האופן בו הגמרא אומרת שגייסות נעצרות, ורש"י מפרש: "גייסות - חיילות, כשאתה מרווה תלמי הארץ בגשם מיד גדודים נוחין, כדלקמן". וזה דומה לסיסרא בנחל קישון שהגשם עצר וסחף את כלי מלחמתו על לוחמיו. כיום ברוך ה' כלי המלחמה הקרקעיים הכבדים נמצאים ביד ישראל, בעוד אויביה בונים על טילים ועל פגיעה בעורף האזרחי, במצב כזה לא נכון להתפלל לעצירת גייסות, אלא להתקדמותם בבטחה ולהצלחתם למחוץ את האויב במשימה. מכל מקום לבקש שחיילי האויב יורטבו בגשמי זעף ראוי ואפשר בתוספת לברכה.

לא מיותר לומר כי אין זו תפילה על נס, שהרי פעמים רבות אדם יוצא ממקום אחד למקום אחר והגשם נפסק. רואים אם כן שההוספה המוצעת והמטבע שכתבנו – בנויים על מצע הלכתי רחב ואיתן.

ולסיום יש להעיר, שעצם השאלה, מראה על דור גדול שאנשים מתכוונים למה שהם אומרים¹⁶, ואנחנו צריכים להודות לה' שיש ברוך ה' הרבה חיילים וקצינים המתפללים בכוונה ונמצאים בקשר מתוך רצון לשמור על כל פרטי ההלכה. ובעזרת שומע צעקת עמו ישראל "עַתְּ-צָרָה הִיא לְיַעֲקֹב וּמִמָּנָה יִנְשָׁע".

לאחר הכתיבה שמחתי שידידי הרב שמואל אליהו שליט"א כתב להוסיף מטבע לשון דומה.

תודה לרב עזרא קליין שליט"א שעזר בכתיבה ועריכת התשובה מתוך רוחב דעת ועומק גדול.

¹⁵ תענית ח, ב על פי תהלים סה, יא.

¹⁶ ועיין בהמשך הגמרא בתענית ח.